

TEKINTÉLYELVŰSÉG ÉS SZABADELVŰSÉG KÖZÖTT

Paradigmaváltások a magyarországi politika és média viszonyában

Bajomi-Lázár Péter
(Budapesti Gazdasági Egyetem)

ÖSSZEFOGLALÓ

Siebert és munkatársai (1956/1963) szerint a médiarendszereknek két alaptípusuk van: a tekintélyelvű és a szabadelvű. Valamennyi ország ezekbe sorolható, vagy e kettő hibridjét testesíti meg. Ez az írás az 1989–1990-es rendszerváltás utáni magyarországi politika és média viszonyának történetét eleveníti fel, osztja korszakokra, és e korszakokat igyekszik elhelyezni a tekintélyelvű és a szabadelvű rendszerek tengelyében egy olyan szempontrendszer tükrében, amely az eredeti, immár 60 éves modellnél alkalmasabb a mai politikai és médiarendszerek viszonyának feltérképezésére. Négy időszakot különböztet meg: az átmenet, a médiaháború, a sajtószabadság konszolidációja és a sajtószabadság dekonszolidációja időszakát, e korszakokat pedig négy dimenzió – a médiapolitika, a médiaellenőrzés, a politikai kommunikáció és az ideológiai látkép – mentén vizsgálja. Kísérletet tesz arra is, hogy beazonosítsa a politika és a média viszonyában bekövetkezett paradigmaváltások néhány okát. Végül úgy érvel, hogy Magyarországon a médiaszabadság terén 2010 után tapasztalt visszaesés eltér a regionális trendektől. Ezt az eltérést a magyar alkotmányos berendezkedés sajátosságával – a vegyes választási rendszer és a kétharmados médiatörvény együttállásával – magyarázza.

Kulcsszavak: médiapolitika ■ médiaszabadság ■ összehasonlító médiakutatás

MAGYARORSZÁG, 2010

A 2010-es országgyűlési választásokon győztes Fidesz–KDNP-pártszövetség kétharmados parlamenti többségére támaszkodva új médiatörvényeket hozott, és ezzel gyökeresen átalakította Magyarország médialátképét.¹ Az átrendezés azonnal tükröződött a Freedom House éves értékelésében. A szervezet, amely a sajtószabadságot graduális ismérveknek tekinti, és amely a különböző országokat a *szabad* (0–30 pont), a *részben szabad* (31–60 pont) vagy a *nem szabad* (61–100 pont) kategóriába sorolja, Magyarországnak 2009-re még 23 pontot, 2010-re azonban már 30 pontot adott. A 2010-es évek első felében még kedvezőtlenebbül ítélte meg a magyarországi sajtószabadság helyzetét, 2015-ben pedig már 40 pontra értékelte. E mérések 1993 óta készülnek, ám azóta az ország még sosem szerepelt ilyen rosszul. 2015-ben – mint az 1. táblázatból kiderül – Csehország 21, Észtország 16, Szlovákia 24, Szlovénia pedig 23 pon-

tot kapott. Ugyanebben az évben a szervezet Bulgáriát 40, Romániát 38, Szerbiát 45, Albániát pedig 51 pontosra értékelte. Magyarország tehát – bár földrajzilag Közép- és Kelet-Európában van – a sajtószabadság terén ma a Balkán országai között foglal helyet.

A Freedom House régiós adatai szerint a sajtószabadság helyzete az 1990-es évek közepétől a 2000-es évek közepéig a közép- és kelet-európai régió valamennyi országában lassan és hektikusan, de folyamatosan javult, így ezek az országok a *részben szabad* kategóriából a *szabad* kategóriába kerültek át. Csakhogy miután 2004-ben és 2007-ben beléptek az Európai Unióba, a tíz országból hétben – Bulgáriában, Lengyelországban, Lettországon, Litvániában, Magyarországon, Szlovákiában és Szlovéniában – ismét romlani kezdett a sajtószabadság helyzete. A romlás mértéke a legtöbb közép- és kelet-európai országban csekély mértékű volt. Kivételt jelentett azonban Magyarország, ahol gyors és drámai romlás következett be, kiemelve hazánkat a regionális trendekből.

A Freedom House értékeléseihez hasonló eredményt mutatnak a Reporters Without Borders országjelentései is. Ezek szerint Magyarország a sajtószabadság terén 2010-ben még a világrangsor 23. helyén állt, 2015-re azonban a 65. helyre csúszott vissza, azaz időközben több, mint 40 ország előzte meg.² A médiarendszerek dinamikusan változnak, néha igen rövid idő alatt.

1. táblázat. A sajtószabadság helyzete Közép- és Kelet-Európában 1993 és 2015 között a Freedom House adatainak tükrében (az uniós csatlakozás évét kiemelve)³

	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15
Bulgária	43	39	46	44	36	39	30	26	29	30	35	35	34	34	33	36	34	35	36	37	39	38	40
Csehország	20	21	19	19	19	20	20	24	25	23	23	22	20	18	18	18	18	19	19	19	19	20	21
Észtország	28	25	24	22	20	20	20	20	18	17	17	17	16	16	16	15	17	18	18	18	16	16	16
Lengyelország	30	29	21	27	25	25	19	19	18	18	19	20	21	22	24	24	24	25	25	26	27	26	28
Lettország	29	29	21	21	21	21	24	24	19	18	17	17	19	19	22	23	26	26	27	28	27	28	28
Litvánia	30	29	25	20	17	18	20	19	19	18	18	18	18	18	18	21	22	23	24	24	25	23	
Magyarország	30	38	34	31	28	28	30	28	23	23	20	21	21	21	21	21	23	30	36	36	35	37	40
Szlovákia	47	55	41	49	47	30	30	26	22	21	21	21	20	20	22	23	23	22	21	22	23	24	24
Szlovénia	40	37	27	28	27	27	27	21	20	19	19	19	20	21	23	24	25	25	25	24	24	25	23
Románia	55	50	49	47	39	44	44	44	35	38	47	47	44	42	44	44	43	42	41	42	41	42	38

A 2010 utáni magyarországi média Sükösd Miklós (2014) szerint közös vonásokat mutat a *tekintélyelvű országok* médiájával. Különösen szembeszökőek a mai orosz médiarendszerrel vonható párhuzamok. Ez utóbbit Elena Vartanova (2012: 135.) „állami kereskedelmi” modellként írja le: a kormányzati beavatkozás nyomán az állami tulajdonban álló és a magánkézben lévő média informális konvergenciája alakult ki, vagyis az állami média és számos magánmé-

dium – bár formálisan megőrizte függetlenségét – a kormányzat nem hivatalos ellenőrzése alá került.

Írásomban a rendszerváltás utáni magyarországi politika és média viszonyának közelmúltját vizsgálom. A magyar esettanulmányt arra használom, hogy – a Siebert és munkatársai által javasolt elméleti keretet a mai médiaviszonyokra alkalmazva – új szempontrendszert javasoljak. Úgy érvelek, hogy a rendszerváltás után a magyarországi politika és média viszonya többször is megváltozott, alakulása pedig egy olyan elképzelt egyenes mentén való, változó irányú mozgásként írható le, amelynek egyik elvi végpontja a tisztán tekintélyelvű, a másik a tisztán szabadelvű sajtóelmélet. Ez után kísérletet teszek arra, hogy beazonosítsam a média és a politika viszonyában bekövetkezett paradigmaváltások néhány okát. Végül úgy érvelek, hogy a Magyarország a médiaszabadság terén 2010 után tapasztalt visszaesés szokatlan mértéke miatt eltér a regionális trendektől, ennek magyarázata pedig elsősorban az ország alkotmányos berendezkedésében rejlik. Írásomban támaszkodom azokra az interjúkra, amelyeket a *Média és demokrácia Közép- és Kelet-Európában* című kutatási projekt során, 2010 és 2012 között készítettünk kollégáimmal vezető pártpolitikusokkal és politikai kommunikációs szakemberekkel, és amelyekből itt anonimizált formában idézek.⁴

TEKINTÉLYELVŰ ÉS SZABADELVŰ MÉDIARENDSZEREK

Az összehasonlító médiakutatás klasszikusai, Siebert, Peterson és Schramm (1956/1963: 2–3, 51) szerint a világ valamennyi médiarendszere két alaptípusba sorolható. Az egyik a *tekintélyelvű sajtóelmélet*. „A Tudorok és a Stuartok úgy gondolták – írják –, hogy a sajtó a király hivatala alá tartozik, és köteles támogatni a király politikáját.” A könyvnyomtatás után kialakult, de egészen Platónig visszanyúló megközelítés szerint az ember éretlen, képtelen önállóan mérlegelni, szüksége van tehát bölcs előljárói irányítására. Az udvar képviselői ezért „arra használták a sajtót, hogy arról tájékoztassák az embert, amiről szerintük tudnia kell”. A tekintélyelvű elmélettől idegen volt az az elképzelés, hogy a sajtó egyik legfontosabb feladata a kormányzat ellenőrzése, ezért függetlennek kell lennie attól. Ezzel szemben a felvilágosodás alatt kialakuló *szabadelvű sajtóelmélet* már olyasvalakinek tekintette az embert, aki képes „különbséget tenni igazság és hamisság, jobb és rosszabb alternatíva között, amikor ellentmondásos tényekkel és alternatív választási lehetőségekkel találkozik”. Ehhez azonban arra van szükség, hogy „minden elképzelés méltányos módon hangot kapjon” a sajtóban, amelynek ezért függetlennek kell lennie a kormányzattól. A sajtó legfontosabb feladata ugyanis az, hogy „megakadályozza a kormányt határainak átlépésében”. A szabadelvű sajtóelmélet szerint különösen fontos, hogy a kormány ne sajtájtssa ki a kommunikációs csatornákat, és

ne használja befolyását az ellenzék mondanivalójának csorbítására vagy torzítására, hiszen végső soron maga is csak az egyik politikai erőt képviseli a sok közül, „így közvetlenül érdekelt a viták kimenetelében”. A szerzők nevesítik a médiarendszerek két másik típusát – a társadalmi felelősség-modellt, illetve a szovjet vagy totális modellt – is, ám jelzik, hogy ezek csupán az alaptípusok változatai.

Siebert és munkatársai összehasonlító kutatásuk során az 2. táblázatban látható dimenziókat használták (Siebert et al., 1956/1963: 7):

2. táblázat. Siebert és munkatársai dimenziói

	Tekintélyelvű	Szabadelvű
Kialakulása	Anglia a 16. és a 17. században, majd szerte a világban	Anglia 1688 után, az Egyesült Államok, majd befolyásos máshol is
Alapja	Az uralkodó vagy kormánya – vagy mindkettő – abszolút hatalmának filozófiája	Milton, Locke, Mill írásai és általában a racionalizmus és a természetes jogok filozófiája
Fő célja	A hatalmon lévő kormányzat politikájának támogatása és segítése, az állam szolgálata	A tájékoztatás, a szórakoztatás, a reklámozás – de elsősorban az igazság felderítése és a kormányzat ellenőrzése
Ki jogosult a média használatára?	Mindazok, akik erre királyi (vagy hasonló) engedélyt kapnak	Bárki, akinek ez gazdaságilag módjában áll
Hogyan ellenőrzik a médiát?	Kormányzati jogosítványok és szakmai szervezetek révén, lapengedélyek kiadásával, néha cenzúrával	Az „igazság önkiigazító folyamata” révén, amely a „gondolatok szabad piacterén” működik
Mi tilos?	A kormányzati rendszer és hivatalnokai bírálata	A becsületsértés, az obszcenitás, a helytelen viselkedés, a háborús uszítás
Tulajdonlás	Magán- vagy állami tulajdon	Elsősorban magántulajdon
Fő különbség a többi rendszerhez képest	A sajtó a kormányzati politika megvalósításának eszköze (noha nem feltétlenül áll állami tulajdonban)	A sajtó a kormányzat ellenőrzésének és más társadalmi igényeknek való megfelelés eszköze

E szempontrendszert gyakran bírálták azért, mert az ötvenes évek hidegháborús légkörét tükrözi, és nem számol a világban ma található médiarendszerek komplexitásával és a kommunikációtechnológia fejlődésével. Az például, hogy ki jogosult a média használatára, ma, az internet korában nehezebb

kérdés, mint a sajtó, a rádió és a tévé egyeduralmának időszakában, mert megnőtt a médiaplatformok száma, a médiapiacra való belépés elvi költségei pedig meredeken csökkentek. Ma már a média ellenőrzésének sem csupán az engedélyezés és a cenzúra lehet az eszköze, hanem különböző előnyök (például információk, hirdetésre és műsorkészítésre szánt összegek) elhelyezése, illetve büntetések (például bírságok) kirovása is. E bírálatok ugyanakkor nem érintik a modell lényegi állítását; azt tudniillik, hogy valamennyi ország médiarendszere besorolható a tekintélyelvű és a szabadelvű kategóriák valamelyikébe, vagy leírható azok hibridjeként.

Számos más médiarendszer-tipológia is van. Hallin és Mancini (2004) például négy dimenzió – a sajtópiac fejlettsége, a politikai párhuzamosság mértéke, az újságírói professzionalizmus szintje, valamint az állami beavatkozás foka – mentén vizsgálja és különbözteti meg egymástól a fejlett nyugati országok médiarendszereit, de érdemben nem foglalkozik Közép- és Kelet-Európával, és nem is állítja, hogy rendszere alkalmas lenne a nem konszolidált demokráciák médiájának leírására. Jakubowicz (2008) a közszolgálati média helyzetére összpontosít, és ez alapján különbözteti meg a paternalisztikus, a demokratikus-emancipatórikus, valamint a szisztematikus médiarendszereket – Közép- és Kelet-Európa országait az utóbbiak közé sorolva. Mihelj (2012) a közép- és kelet-európai régióban fontos szerepet játszó etnikai és a kulturális törésvonalakat állítja elemzése középpontjába, és így tesz különbséget szegmentált és integrált médiarendszerek között. Voltmer (2015) elsősorban az újságírói szerepfelfogásokat vizsgálja, és négy modellt különböztet meg: a monitorozó, a facilitációs, a radikális és a kollaboratív szerepfelfogást. Dobek-Ostrowska (2015) átfogóbb képet igyekszik alkotni a közép- és kelet-európai régió országairól: a piac mérete, a sajtószabadság helyzete, a demokratizálódás szintje, az újságírás professzionalizálódásának mértéke és a média politikai instrumentalizálásának foka szerint különbözteti meg egymástól a volt államszocialista országok négy csoportját. A szakirodalomban megjelenő elemzési szempontokat és az összevetés dimenzióit még hosszan lehetne sorolni. Az ezek révén nyert különböző tipológiák alakulása elsősorban annak függvénye, hogy a médiarendszer melyik eleme áll éppen szerzőjük vizsgálódásának fókuszában. Különböző szempontok alapján ugyanaz az ország különböző országokkal kerülhet egy csoportba; a sajtószabadság helyzetében például markáns különbségek mutatkoznak Közép- és Kelet-Európa északi és déli országai között, ami megerősíti a „posztkommunizmusok sokszínűségének” elméletét (lásd Jakubowicz—Sükösd, 2008: 25.). A régió országaiban hibrid – a globalizáció és a helyi sajátosságok által egyaránt formált – médiarendszerekről beszélhetünk (Mancini, 2015).

Dolgozatomban Siebert és munkatársai alpművéhez nyúlok vissza, de – azt korszerűsítendő – egy új szempontrendszerre teszek javaslatot. Négy, egy-

mással összefüggő dimenzió mentén írom le a magyarországi politika és média viszonyának alakulását. Ezeket a 3. táblázat összegzi:

3. táblázat. Az elemzés dimenziói és kategóriái

Dimenziók	Kategóriák	
Médiapolitika	konfliktus	konszenzus
Médiaellenőrzés	egypárti	többpárti
Politikai kommunikáció	propaganda	marketing
Ideológiai látkép	hegemónia	pluralizmus

A *médiapolitika* terén konfliktusról (vagy konfrontációról) akkor beszélhetünk, ha a kormányzó pártok a törvényalkotás során nem folytatnak érdemi konzultációt az ellenzéki pártokkal, a civil, a szakmai és a szakszervezetekkel. Konszenzusról (vagy kompromisszumról) pedig akkor, ha a legtöbb érintett véleményét kikérik, szempontjait pedig figyelembe veszik.

A *médiaellenőrzés* terén egypárti felügyeletről akkor van szó, ha a médiát ellenőrző testületek döntéshozó pozícióit teljes vagy domináns mértékben egyetlen párt (pártszövetség, pártkoalíció) jelöltjei foglalják el. Többpártiról pedig akkor, ha e pozíciók nagyjából egyenlő arányban oszlanak meg a kormánypártok és az ellenzéki pártok jelöltjei között.

A *politikai kommunikáció* terén politikai propagandának azt a gyakorlatot nevezem, amikor egy protohegemón párt (pártszövetség, pártkoalíció) saját ideológiájának népszerűsítésére használja fel a média nagy részét, míg más pártokat korlátoz ebben. Politikai marketingnek pedig azt, amikor pluralista párt kerül hatalomra, amely ugyan kommunikálja a saját üzeneteit, de tiszteletben tartja más pártok azon jogát, hogy eljutassák a maguk üzeneteit a választókhöz (a propaganda és a marketing közti különbségről bővebben lásd Bajomi-Lázár—Horváth, 2015).⁵

Az *ideológiai látkép* dimenziójában hegemóniáról akkor van szó, ha az uralkodó párt (pártszövetség, pártkoalíció) kommunikációja során igyekszik delegitimálni és marginalizálni más pártok üzeneteit. Ideológiai pluralizmusról pedig akkor, ha a saját üzenetei mellett más pártok üzeneteit is hagyja érvényesülni. A politikai kommunikáció és az ideológia látkép dimenziója tehát szorosan összefügg: az előbbi a kommunikáció módját, az utóbbi a kommunikáció célját jelöli.

A konfliktuspolitika, az egypárti médiafelügyelet, a politikai propaganda és az ideológiai hegemóniára való törekvés a tekintélyelvű médiarendszerek sajátja, mert ezek az eszközök azt a célt szolgálják, hogy a média a hatalmon lévő párt(ok) érdekeit támogassa és segítse. A konszenzusos médiapolitika, a többpárti médiafelügyelet, a politikai marketing és az ideológiai pluralizmus

a szabadelvű médiarendszereket jellemzi, mert a média kormányzattal szembeni szabadságát kívánja megteremteni.

Írásom eltér az összehasonlító médiakutatás fősodrától: nem a térben mutató, hanem az egymást követő időszakokban tapasztalható különbségekre fókuszál. A magyarországi politika és média viszonyának elemzése során a sajtószabadság különböző szintjeit követve különböztetem meg az átmenet, a médiaháború, a sajtószabadság konszolidációja⁶ és a sajtószabadság dekonsozolidációja korszakát.

A RENDSZERVÁLTÁS UTÁNI KORSZAKOK RÖVID ÁTTEKINTÉSE

A magyarországi politikában és médiában 1989–1990-ben végbement rendszerváltás – amelynek a gyökerei a médiarendszerben legalább 1986-ig nyúlnak vissza⁷ – felszabadította a magyar sajtót és az újságírókat. Bár a Freedom House adatai e korai időszakokkal nem foglalkoznak, az átmenet éveit az elemzők a médiaszabadság aranykorának tekintik (Horvát, 1997). A régi politikai elitek már, az újak még nem voltak elég erősek ahhoz, hogy az ellenőrzésük alá vonják a médiát. E hatalmi vákuumban megnőtt az újságírók függetlensége: immár maguk szabták meg a média napirendjét, így befolyásolták a politikai napirendjét is. Bíralták a Magyar Szocialista Munkáspártot, bemutatták az ellenzéki politikusokat, mozgalmakat és pártokat, és a rendszerváltásban kulcsszerepet játszó tömegdemonstrációkon való részvételre mozgósították a választókat (Sükösd, 2000). Az újságíró-társadalom egységesnek tűnt: többsége osztotta a demokrácia megteremtésének célját, és e törekvésében élvezte a feltörekvő ellenzéki pártok és a nagyközönség támogatását. Az 1986-ban hozott, majd 1990 elején módosított sajtótörvény megkezdte a sajtó szabadságát védő intézmények kiépítését – igaz, e jogszabály csupán a nyomtatott sajtóra vonatkozott, a rádiózást és a televíziózást szabályozó törvény még nem született meg (Bayer, 2005; Monori, 2007). Írásom azonban nem a rendszerváltás eseménydús, ám rövid időszakára, hanem az azt követő – a korai, optimista elvárásokra sok szempontból rációzó – időszakokra fókuszál.

A Freedom House a sajtószabadság helyzetét 23 tételből álló kérdéssor alapján értékeli. Ezek közül 20 vonatkozik politikai nyomásgyakorlási kísérletekre, így értékelése elsősorban azokra az intézményekre fókuszál, amelyek feladata az volna, hogy biztosítsák a média kormányzattal szembeni függetlenségét. A kilencvenes évek első felében, amíg nem volt médiatörvény, hiányoztak ezek az intézmények, így az ország 30 és 38 közötti pontszámokat kapott, vagyis a szervezet hazánkat a *részben szabad* országok közé sorolta. 1996-ban lépett hatályba a rádió- és televíziótörvény. Ez olyan pufferintézményeket létesített, amelyek egyik feladata az volt, hogy hárítsák a médiára nehezedő politikai nyomást. A következő években csökkenni kezdett a Freedom House által adott

pontszám, amely 21 és 28 pont között változott, azaz folyamatos, bár kaotikusan alakuló javulást mutatott, az ország pedig a *szabad* kategóriába került. A 2010-es médiatörvények megszületésével azonban – mint már említettem – visszacsúszott a *részben szabad* országok közé.

A Freedom House adatai alapján a politikai átmenet utáni magyarországi politika és média viszonyának történetét három, egymástól markánsan különböző szakaszra oszthatjuk. A médiaháború éveit (1990–1995) békésebb korszak követte, amelyben a sajtószabadság konszolidálódni látszott (1995–2010), ezután azonban ismét olyan időszak következett, amelyben a sajtószabadság dekonszolidálódott (2010-től napjainkig). Az 1990-es évek közepétől a 2000-es évek végéig úgy tűnt, a sajtószabadság a főszabály és a cenzúra a kivétel; a 2010-es években azonban gyakoribbá vált a cenzúra, a sajtószabadság pedig nagyobb mértékben csorbult. Mielőtt alaposabban megvizsgálánk e három korszakot, tekintsük át röviden a fontosabb eseményeiket.

1. *A médiaháború.* Az 1990 és 1995 közé tehető időszak a sajtótörvény módosítása után kezdődött és a médiatörvény elfogadásával ért véget, vagyis azokra az évekre esett, amikor a nyomtatott sajtó privatizációja már megkezdődött, de az elektronikus médiában a közszolgálati rádió és tévé országos szinten még monopolhelyzetet élvezett. Az első, konzervatív-keresztény koalíciós kormány, amelyet Antall József, majd Boross Péter miniszterelnök alatt a Magyar Demokrata Fórum (MDF), a Független Kisgazdapárt (FKGP) és a Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP) alkotott (1990–1994), a „többségi elvre” hivatkozva igyekezte korlátozni a politikáját bíráló médiumok függetlenségét.⁸ E törekvése ellenállást váltott ki az újságíró-társadalom és a civil társadalom egy része, valamint az ellenzéki pártok – a Magyar Szocialista Párt (MSZP), a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) és az akkor még liberális Fidesz – körében. Ezt a politikai és a médiarendszert egyaránt megosztó ellentétet nevezte a korabeli politikai publicisztika „médiaháborúnak”. A korábban egységnek tűnő politikai eliteket és az újságíró-társadalmat egyaránt megosztották a rendszerváltással egy időben manifeszté váló ideológiai törésvonalak, amelyek gyökerei legalább az 1930-as évekig nyúltak vissza. A pártállami újságírói szerepfelfogás diszkreditálódásával e törésvonalak egyike annak a kérdésnek a mentén osztotta meg a politikai és a szakmai eliteket, hogy az újságíróknak elsősorban radikális (más szóval kormánykritikus) vagy kollaboráns (azaz a kormányzat átalakítási törekvéseit lojálisan támogató) szerepet kell-e betölteniük. A politikai párhuzamosság szintje magas volt: a különböző lapok – hol formálisan, hol csak informálisan – különböző pártokhoz álltak közel (Monori, 2005, 2007; Sipos, 2013).

A koalíció mindaddig nyomást gyakorolt a Magyar Rádió és a Magyar Televízió többpárti konszenzussal kinevezett, ám utóbb kormánykritikusnak talált elnökeire, míg azok le nem mondtak, a helyükre pedig saját klienseit ültette. Létrehozta a frekvenciamoratórium miatt műholdon sugárzó Duna Te-

levíziót. Ezt a Csoóri Sándorral, a Magyarok Világszövetségének elnökével egyszemélyes társaságként bejegyzett Hungária Televízió Alapítvány működtette, az „összmagyarságnak szóló” műsorai pedig összhangban álltak a kormányzat konzervatív retorikájával. Első hírigazgatója a kormányhoz lojális Új Magyarország korábbi rovatvezetője volt. A kormányzat beavatkozott a sajtóprivatizációba is, segítséget nyújtva a konzervatív Hersant multinacionális vállalatnak abban, hogy megvásárolja a Magyar Nemzetet. Új Magyarország és Új Hírek címmel a politikáját támogató lapokat indított, a Heti Magyarországra pedig nyomást gyakorolt annak érdekében, hogy tulajdonosa bocsássa el a kritikus írásokat közlő szerzőket, s a helyükre lojális újságírókat vegyen fel (Hankiss, 1996; Estefán, 2000; Sükösd, 2000; Wisinger, 2008; Sipos, 2010; Gálik, 2012).

Az 1994 és 1998 között hatalmon lévő baloldali-liberális kormánykoalíció, amelyet Horn Gyula miniszterelnök vezetésével az MSZP és az SZDSZ alkotott, első intézkedéseinek egyikeként elmozdította a közmédiumok vezetőit, és elbocsátotta a két közintézmény 170 munkatársát. Beavatkozott a sajtó tulajdonviszonyaiba is: a legnagyobb példányszámú politikai hetilapot, a Szabad Földet a kormányzathoz közeli tulajdonos kezébe juttatta. A médiaháború éveit végigkísérték a civil és a szakmai szervezetek tiltakozóakciói (Kováts—Whiting, 1995; Lánczy—O’Neil, 1997; Hall—O’Neil, 1998; Sükösd, 2000; Monori, 2005; Sipos, 2010).

A médiaháború abban az értelemben nem zárult le, hogy a konfliktust sem a kormányzó politikai elitek, sem az őket bíráló újságírók nem nyerték meg: a média szabadsága csorbult ugyan, de valamelyest megmaradt. Érdemes azt is megemlíteni, hogy nem magyar sajátosságról van szó: hasonló médiaháború zajlott a kilencvenes évek elején Lengyelországban és az ezredfordulón Csehországban is.

2. *A sajtószabadság konszolidációja.* Hosszas tárgyalások és többszöri törvényhozási kudarc után 1995 végén az országgyűlés elfogadta és 1996 elején a köztársasági elnök aláírta a rádió- és televíziótörvényt. E jogszabály teremtette meg azokat a testületeket, amelyek feladata egyebek mellett az újságírókra nehezedő politikai nyomás hátrítása volt. A kétharmados többséghez kötött médiatörvényt a parlamenti képviselők 90 százaléka szavazta meg – csak az FKGP nem támogatta.

Az Országos Rádió és Televízió Testületbe (ORTT), a Magyar Rádió, a Magyar Televízió, a Duna Televízió és a Magyar Távirati Iroda (MTI) kuratóriumainak vezető testületeibe a kormány- és az ellenzéki pártok egyaránt jelöltek tagokat, akiknek megbízatása négy évre szólt. A kuratóriumok rendes tagjait civil szervezetek delegálták, ám nekik kevés tényleges jogkörük volt. A médiahatóság elnökét a miniszterelnök és a köztársasági elnök közös megegyezéssel nevezte ki. Az 1997 végén induló két, magántulajdonban álló országos kereskedelmi televízió, az RTL Klub és a TV2 munkáját olyan informális tanácsadó

testületek segítették, amelyeknek tagjait a politikai pártok delegálták. A frekvenciaosztást a háttérben zajló pártalkuk árnyékolták be. Az ORTT kezelte a médiapiaci források egy részét újraosztó Műsorszolgáltatási Alapot, és felügyelte a nézők és a hallgatók által benyújtott kereseteket elbíráló Panaszbizottságot (Kóczyán, 1999; Seres, 2001; Bayer, 2005).

Ebben az időszakban is folyamatosan jelentkeztek olyan politikai nyomásgyakorlási kísérletek, amelyek a médiaforrások – a műsoridő és a tartalom, a frekvenciák, a műsorgyártási és a hirdetési alapok – elosztásának befolyásolását szolgálták, ám ezek a médiaháború éveivel összevetve ritkává váltak, és a kormányzó pártok nemegyszer gesztusokat tettek ellenzéküknek. A Hornkormány például elmozdította a Magyar Rádió és a Magyar Televízió vezetőjét, de a – jóval kisebb nézőtábort elérő – Duna Televízió elnökét a helyén hagyta, a konzervatív Magyar Nemzetnek pedig pénzügyi támogatást nyújtott az állami rész tulajdonban álló Postabankon keresztül. A második konzervatív-keresztény koalíciós kormány, amelyet Orbán Viktor miniszterelnök vezetésével az immár jobboldali Fidesz, az MDF, a FKGP és a KDNP alkotott (1998–2002) ugyancsak elmozdította a közmédiumok vezetőit, valamint beavatkozott a sajtó tulajdonviszonyaiba, amikor egyesítette a Magyar Nemzetet, a Napi Magyarországot és a Sportfogadást. Kísérletet tett a status quo felborítására is, amikor megakadályozta, hogy az ellenzéki pártok jelöltjei bejussanak a kuratóriumokba. Mivel azonban csupán a mandátumok egyszerű többségével rendelkezett, a médiatörvényt nem módosította, így mélyreható és tartós változásokat sem ért el. A harmadik és a negyedik szocialista-liberális koalíciós kormány (2002–2010), amelyet Medgyessy Péter, Gyurcsány Ferenc, majd Bajnai Gordon vezetett, és amelyet – a koalíció 2008-ban bekövetkezett felbomlásáig – az MSZP és az SZDSZ alkotott, szintén több olyan lépést tett, amely nehezen egyeztethető össze a média szabadságával. Ezek közé tartozott egyik első intézkedése, amellyel – még 2002 nyarán – „átvállalta” a közszolgálati médiumok előfizetési díját a központi büdzsé terhére, majd – immár 2003-ban – eltörölte a nyomtatványok terjesztésének kedvezményes postai tarifáját. Ugyanakkor azonban e koalíciós kormányok mindössze a mandátumok egyszerű többségével rendelkeztek, és nem hoztak új médiatörvényt. Bár a hatályos jogszabályt több ponton módosították, e valamennyi politikai párt által támogatott, az uniós csatlakozást szolgáló módosítások érintetlenül hagyták a médiarendszer legfontosabb intézményeit. A 2000-es évek médiapolitikáját így többpárti alkuk fémljezték. A digitálismédia-törvény 2007-es módosítása például arra kötelezte a műsorsugárzást végző Antenna Hungáriát, hogy két hírcsatorna műsorát továbbítsa, és e csatornák kritériumait úgy határozta meg, hogy azoknak csak a baloldali ATV és a jobboldali HírTV feleljen meg. Többpárti alku eredménye volt 2009-ben a kereskedelmi rádiós frekvenciák kormányzati és ellenzéki pártklienseknek juttatása is (Monori, 2007; Lampé, 2010; Sipos, 2010).

3. *A sajtószabadság dekonszolidációja.* A 2010-es országgyűlési választásokon győztes Fidesz–KDNP-pártszövetség kétharmados parlamenti többségével élve új médiatörvényeket hozott a(z egyébként a technológia fejlődésével valóban korszerűtlenné vált) rádió- és televíziótörvény helyett. A jogszabálytervezetek benyújtása előtt sem a szakmai, sem a civil szervezetek képviselőivel, sem az ellenzéki pártokkal – az MSZP-vel, a Jobbikkal és a Lehet Más a Politikával (LMP) – nem egyeztetett. Az utóbbiak nem szavazták meg a jogszabályokat.

A ma is hatályos törvénycsomag új médiahatóságot hozott létre, amelynek jogköre nemcsak a rádióra és a televízióra, hanem a nyomtatott sajtóra és az internetre is kiterjed. A Médiatanács valamennyi tagját a parlament kétharmados többsége – vagyis a Fidesz–KDNP-pártszövetség – jelölte és választotta meg. Elnökét a miniszterelnök nevezte ki, először Szalai Annamária, a Fidesz volt parlamenti képviselője személyében. A kinevezés jogköre később – az Európai Unió nyomásának engedve – az államfőhöz került, akit azonban ugyancsak a parlamenti többség választott meg, így e rendelkezés ténylegesen nem jelentette azt, hogy a döntésre több különböző politikai erő együttesen gyakorolt volna hatást. A testület tagjainak ma is hatályos mandátuma kilenc évre, azaz több mint két rendes parlamenti ciklusra szól, és lejárta esetén mindaddig a pozíciójukban maradnak, amíg az országgyűlés – ismét kétharmados többséggel – nem jelöl és választ a helyükre mást. Az új törvénycsomag teremtette meg a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alapot (MTVA), amely egyetlen szervezetbe olvasztotta a Magyar Rádiót, a Magyar Televíziót, a Duna Televíziót és a Magyar Távirati Irodát. Az alap elnökét a Médiatanács nevezte ki. Az ellenzéki pártok jelöltjei ugyan helyet kaptak a közszolgálati médiumok kuratóriumában, ám e testületek elveszítették tényleges döntési jogosítványaikat. A három közszolgálati médium korábbi elnökeit elbocsátották, helyükre újakat neveztek ki – olyan újságírókat, akik korábban a Fideszt támogató Lánchíd Rádiónál és HírTV-nél szereztek tapasztalatot. Röviddel a választások után a három közmédium összesen 570 alkalmazottját bocsátották el (Polyák—Uszkiewicz, 2014).⁹

Az MTI ingyenessé tette hírszolgáltatását, és ezzel megingatta az RTL Klubhoz kötődő Független Hírügynökség piaci pozícióját, amely hamarosan megszűnt. A vidéki helyi rádiók jellemzően az MTI hírszolgáltatásának kínálatából állították össze híreiket. A Médiatanács és a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság tevékenysége különösen a frekvenciaosztás terén volt ellentmondásos: a hatóság korlátozta például a kritikus hangvételű Klubrádió vételkörzetét, miközben számos keresztény és konzervatív rádióállomásnak juttatott sugárzási engedélyt. Működésének első másfél évében a Mária Rádió például hét, a Katolikus Rádió kettő, a protestáns Európa Rádió három, a Lánchíd Rádió pedig öt vételkörzetben kapott sugárzási jogosítványt. Az új médiatörvény alapján a hatóság súlyos büntetéseket szabott ki azokra a médiumokra, ame-

lyek nem vették figyelembe a – helyenként homályos¹⁰ – tartalomszabályozási követelményeket (Polyák—Uszkiewicz, 2014). Az RTL Klub például 144 millió forintot büntetést fizetett 2011 májusában, miután a Való Világ című műsorában megszegte e rendelkezéseket.¹¹

A kormánytöbbség 2015-ben előbb bevezette, majd visszavonta azt a reklámadó-törvényt, amely elsősorban a legnézettebb – egyben a kormányzattal szemben legkritikusabb – kereskedelmi tévécsatornát, az RTL Klubot sújtotta volna. Újraosztotta az állami hirdetések, elsősorban a kormányzathoz lojális médiumokhoz irányítva őket. Megváltoztatta a folyóirat-támogatási rendszer működését, így több, baloldali és liberális szellemiségű folyóirat léte került veszélybe.¹² A TV2-t Andrew G. Vajna filmügyi kormánybiztos vásárolta fel, az állami Eximbank kölcsöne segítségével.¹³ A kormányzat informális kommunikációs tanácsadója, Habony Árpád mediacége számos új médiumot – hírportálokat, minőségi és bulvárnapi lapot – alapított.¹⁴ 2016-ban a kormányközeli Mediaworks vásárolta fel és zárta be a Népszabadságot, ugyanakkor birtokba vette a négy megyei napilapot kiadó Pannon Lapok Kft-t.¹⁵ A Magyar Rádió és a Magyar Televízió folyamatosan bővítette portfólióját, és 2016 közepén már mindkettő hét különböző csatornán sugárzott. A közszolgálati médiumok hírműsorai a kormányzati propaganda eszközévé váltak (Bajomi-Lázár—Tóth, 2013; Bátorfi, 2016; Vásárhelyi, 2016). Oroszországhoz hasonlóan tehát Magyarországon is a magán- és az állami tulajdonú médiumok jó részének informális konvergenciája ment végbe, miközben a kormányzattal szemben kritikus médiumok száma csökkent, és az olyan, jobbra csak a budapestiek számára elérhető médiumok mellett, mint a Klubrádió és a Népszava, csupán az RTL Klub és egy maroknyi hírportál éri el a vidéki közönséget.

Orbán 2014-es tusnádfürdői beszédében maga jelentette be, hogy kormánya szakít a liberális (vagyis a szabadelvű) állam építésének hagyományával, és illiberális (vagyis tekintélyelvű) államot épít.¹⁶ Második és harmadik kormányának a médiához való viszonya nem a média függetlenségének feltétel nélküli elismerésén, hanem a „korbács és kalács” stratégiáján alapult: a kritikus médiumokat és újságírókat büntette, a lojálisokat jutalmazta. Intézkedései kezdetben ellenállást váltottak ki – például az Egymillióan a sajtószabadságért Facebook-csoport 2011-ben és 2012-ben szervezett tömegdemonstrációit –, ám az ellenállás hamar kifulladásra jutott.

PARADIGMAVÁLTÁSOK

A továbbiakban a rendszerváltás utáni három korszak sajátosságait vizsgálom meg. Arra a kérdésre keresek választ, hogy azok beilleszthetők-e, és ha igen, miképpen a bevezetőben tárgyalt, a politika és a média viszonyát feltérképező kategóriákba.

1. *Médiapolitika.* Az 1990 és 1995 közötti időszakban nem született meg a médiatörvény, mert a kormánypártok és az ellenzéki pártok nem tudtak megállapodni általában a szabályozás és különösen a médiafelügyeleti szervek összetételének kérdésében. Az 1992 decemberének végén elvileg kompromisszumos alapon benyújtott törvénytervezet például egyetlen szavazatot sem kapott. A monopolhelyzetben lévő közszolgálati média feletti ellenőrzés megszerzésére törekedve különösen az első koalíciós kormány tett – törvény híján – olyan lépéseket, amelyeket ellenzéke törvénytelennek nevezett. A Duna Televízió 1992-es alapítása után például úgy érvelt az ellenzék, hogy az sérti az 1989 nyarán hatályba lépett frekvenciamoratóriumot – holott a tévécsatorna létesítése legfeljebb a frekvenciamoratórium szellemével ütközött, mert az külön nem tiltotta a műholdas sugárzást. Hasonlóképpen avatkozott be a közmédiумok működésébe a Horn-kormány, amikor hivatalba lépése után elbocsátotta azok megbízott elnökeit és számos munkatársát, dacolva ellenzéke tiltakozásával, egyébként pedig koalíciós partnere tudta nélkül hozva meg döntését. Ezt a korszakot, úgy vélem, a *konfliktuspolitika* fogalma írja le. A kormánykoalíciók a médiapolitikát nullaösszegű játszmának tekintették, amelyben a győztes – az országgyűlési választások győztese – mindent visz.

Ezzel szemben az 1996 és 2010 közötti időszakban a baloldali-liberális kormánykoalíciók – noha 1998-ig a parlamenti mandátumok több mint kétharmadát birtokolták – engedményeket tettek az ellenzéki pártoknak, amikor megszövegezték a médiatörvényt; olyan helyzet teremtésére törekedtek, amelyben valamennyi érintett fél nyer valamit. A jogszabály által létrehozott média-intézmények vezető testületei immár valamennyi párt jelöltjeit magukban foglalták.¹⁷ A Horn-kormány emellett önkorlátozást gyakorolt: forráselvonással nem csorbította az olyan, az ellenzékhez húzó médiumok szabadságát, mint a Magyar Nemzet, a Duna Televízió vagy a Magyar Rádió – e dolgotban még nem említett – Vasárnapi Újság című műsora, és támogatást nyújtott a Magyar Nemzetnek. Az Új Magyarországot és a Pesti Hírlapot azonban hagyta tönkremenni, és az első televíziós frekvenciaosztás is igen ellentmondásos volt. Mindamelllett a kormányzat gesztusait látva érvelhetünk úgy, hogy ebben az időszakban a *kompromisszumkeresés* volt a főszabály, a konfliktusvállalás pedig a kivétel – legalábbis 1996 és 1998, majd 2002 és 2010 között. Ez ugyanakkor átmenetileg megváltozott az első Orbán-kormány hivatalba lépésével, amely obstruálta az ellenzéki pártok jelöltjeinek a mediakuratóriumokba való delegálását, így „csonka” testületeket hozott létre – jelezve, hogy kész a médiapolitika terén konfrontálódni. Kormányzása alatt egy ízben a Freedom House 30 pontot adott az országnak, vagyis rosszabb pontszámot, mint az azt megelőző és követő években bármikor. Időről időre és közvetett módon a Medgyessy-kormány is korlátozta a média szabadságát – különösen a közszolgálati előfizetési díj már említett költségvetési „átvállalásával” és a kedvezményes postai

tarifák eltörlésével –, ugyanakkor a szocialista-liberális koalíciók alatt valamennyi parlamenti párt megszavazta a médiatörvény kisebb módosításait.

A Fidesz és a KDNP 2010-es választási győzelme új korszak kezdetét jelentette. Az ellenzéki pártokkal és más érintettekkel folytatott konzultáció nélkül meghozott új médiatörvények azt jelezték, hogy a konszenzusra törekvés és a kompromisszumkeresés kora véget ért. A közszolgálati médiumok munkatársainak tömeges elbocsátása, a Fidesz újságíró-klienseinek kinevezése, a frekvenciák és az állami hirdetések politikai szempontok alapján való elosztása arra utalt, hogy az új kormányzat a médiapolitikát olyan nullaösszegű játszmának tekintette, amelyben a *konfliktusok* felvállalása a főszabály, a győztes pedig mindent visz: a pozíciókat, a hirdetésre szánt állami forrásokat, a frekvenciákat és a műsoridőt.

2. *Médiaellenőrzés.* Az 1990-től 1995-ig tartó médiaháború alatti szabályozatlan viszonyok közepette az Antall- és a Boross-kormány hosszas küzdelmek után az ellenőrzése alá vonta a közszolgálati médiumokat, és ezzel országos szinten a műsorsugárzást. Hasonló gyakorlat jellemezte a Horn-kormány első éveit is. Ezt az időszakot az *egypárti* médiafelügyelet koraként jellemezhetjük, mert az ellenzéki pártok a megfelelő intézményes fékek és ellensúlyok hiányában hosszabb távon nem tudtak ellenállni a koalíciós pártok médiaellenőrzésre tett törekvéseinek, a sajtószabadság pedig csorbult.

Ezzel szemben a következő időszakban kiépültek azok az intézmények, amelyek megakadályozták, hogy egyetlen párt – bármely párt – túl sok befolyással rendelkezzen a média fölött. A parlamenti pártok immár tagokat jelölhettek az ORTT-be és a közszolgálati médiumok kuratóriumaiba. E tagok hol komolyan vették a törvény által előírt függetlenségüket, hol nem, ám egyikük sem volt képes saját pártjának akaratát korlátlan mértékben érvényesíteni, és a média nagy részét vagy egészét a felügyelete alá vonni. Jelöltjeik révén maguk a pártok váltak olyan fékekké és ellensúlyokká, amelyek megakadályozták a hatalomkoncentrációt. A felügyelő testületekbe delegált tagok afféle vétőpontokként működtek – a média szabadsága pedig nőni kezdett. Az 1995 és 2010 közötti időszakot tehát a *többpárti* médiafelügyelet jellemezte (ez alól csupán az első Orbán-kabinet kormányzása jelentett némileg kivételt).

A 2010-ben kezdődött időszakban a második Orbán-kormány a médiaintézményeket olyan, piramis alakú rendszerbe szervezte, amelynek csúcsán a miniszterelnök által kinevezett Szalai Annamária, alatta pedig a Médiatanácsnak a kormányzó pártszövetség által megválasztott és az ellenzéki pártok által nem támogatott tagjai álltak. A közszolgálati műsorok előállítását finanszírozó és a közszolgálati médiumok munkatársait alkalmazó MTVA vezetőjét Szalai nevezte ki. A média- és hírközlési biztost – aki bármely médium ellen vizsgálatot indíthatott – ugyancsak a Médiatanács elnöke nevezte ki. Az új médiatörvény tehát kivonta a médiafelügyeleti rendszerből azokat a formális és informális fékeket és ellensúlyokat, amelyek megakadályozhatták volna a kor-

mányzó pártszövetséget abban, hogy a média nagy részét az ellenőrzése alá vonja. Ezek az intézmények nem a politikai nyomásgyakorlási kísérleteket hátrító pufferként működtek, hanem magát a politikai nyomást intézményesítették – a sajtószabadság állapota pedig sokat romlott. Ezt az időszakot tehát az *egypárti* médiafelügyelethez való visszatérésként jellemezhetjük.¹⁸

3. *Politikai kommunikáció.* Az 1990 és 1995 közötti időszakban, különösen az 1994-es országgyűlési választások előtt a Magyar Rádió és a Magyar Televízió intenzív kampányt folytatott az ellenzéki MSZP és annak miniszterelnök-jelöltje ellen. A kampány alatt a Magyar Televízió híreinek 64 százaléka kedvező vagy semleges hangvételben számolt be a vezető koalíciós párt, az MDF tevékenységéről, míg legnagyobb riválisával, az MSZP-vel csupán a hírek 11 százaléka foglalkozott (Beck, 1998; Terestyéni, 1998; Tóka—Popescu, 2002). A kormányzati ellenőrzés alatt működő közszolgálati médiumok eszközei között szerepelt a sulykolás, a sztereotípiák használata, a kettős mérce, a nyílt hazugság, az ellenség beazonosítása és megbélyegzése, valamint a tekintélyre való hivatkozás – vagyis a klasszikus *politikai propaganda* eszközeire támaszkodtak (vö. Brown, 1971; Taylor, 2003).

Az 1995 és 2010 közötti időszakban, a duális médiarendszer kialakulásával a közszolgálati médiumok elvesztették országos monopóliumukat, ezzel pedig korábbi közönségrészesedésüket és feltételezett politikai hatásukat is. Megjelentek a magántulajdonban álló műsorszolgáltatók, majd a hírportálok. A pártok kommunikációjukat az új, plurális médiakörnyezethez igazították. Megjelent a fragmentált közönségnek szóló, az egyes célcsoportok szükségleteit figyelembe vevő vagy éppen személyre szabott üzenetekkel dolgozó multi-targeting. A kereskedelmi média bulvárműsorain keresztül azokat a választókat is megszólíthatták, akiket a komoly politikai programok hidegen hagytak, az online média pedig lehetővé tette, hogy célközönségüket is bevonják üzeneteik formálásába és terjesztésébe. Előszeretettel éltek az imázsépítés és a karaktergyilkosság eszközeivel (Kiss, 2006; Jankovics, 2008; Szabó—Kiss, 2012). Olyan áleseményeket (információ-kiszivárogtatásokat, utcai demonstrációkat) és médiaeseményeket (például nemzeti ünnepeken tartott, élő adásban sugárzott megemlékezéseket) rendeztek, amelyek révén gyakran kerültek be a hírekbe (vö. Boorstin, 1961; Dayan—Katz, 1992), vagyis a hírek tematizálása és keretezése révén (vö. McCombs—Shaw, 1972/1995; Herman—Chomsky, 1988/1994) inkább a média manipulálására, mintsem megszállására törekedtek. Mivel a sokszínűvé vált médiapiacra értelmetlennek tűnt, egyre ritkábban folyomdtek a közvetlen beavatkozás olyan eszközeihez, mint a tulajdonviszonyok átalakítása és a vezető szerkesztők elmozdítása – noha időről időre éltek e hagyományos propagandával társított módszerekkel is. Összességében azonban ebben a korszakban a *politikai marketing* eszközei domináltak.¹⁹

A 2010-es választás újabb paradigmaváltást hozott a politikai kommunikációban. A közszolgálati média és a nemzeti hírügynökség híreit a kormány-

zat saját politikai szükségleteihez igazította: 2011-ben a Magyar Televízió esti Híradója híreinek 83 százalékában a kormány és a Fidesz–KDNP-pártszövetség képviselői kaptak szót, míg az ellenzéki pártok alig szólalhattak meg.²⁰ A Kossuth Rádió Déli Krónikája – amelynek tartalmát a híradóéhoz hasonlóan az MTI állította elő – ugyancsak kormánypárti elfogultságot mutatott: a hírek 74 százaléka a kormányról és a kormánypartokról szólt, míg az ellenzéki MSZP csupán a hírek 19, a Jobbik a hírek 6 százalékában szólalt meg, az LMP pedig szinte egyáltalán nem jutott szóhoz.²¹ A hírműsorok a későbbiekben is erősen torzítottak. A kormány 2016-ban az október 2-ai „kvótanépszavazásra” készülve intenzív kampányt folytatott, köztéri plakátokon, rádió- és televízióhirdetéseken, valamint az online szférában buzdítva a menekültek elutasítására a választókat – vagyis azt tette, amit a szabadelvű sajtóelmélet arra hivatkozva vet el, hogy a kormány nem sajátíthatja ki a kommunikációs csatornákat, mert maga is „közvetlenül érdekelt a viták kimenetelében”. A kormányzatot bíráló médiumok tudósítóit nemegyszer kitiltották a parlamentből,²² a kritikus honlapok működését megzavarandó pedig fizetett kommentelőket – „bértrollnokokat” – alkalmaztak.²³ A kormányzat több ízben folyamodott közvetlen cenzúrához is.²⁴ A második és a harmadik Orbán-kormány tehát visszatért a klasszikus *politikai propaganda* módszereihez, miközben élt a politikai marketing eszközeivel is.

4. *Ideológiai látkép.* Az 1990 márciusában és áprilisában tartott első szabad választásokat megelőző kampányban az MDF a „tavaszi nagytakarítás” szlogenje alatt kampányolt, majd a médiaháború éveiben egyebek mellett arra hivatkozva avatkozott be a médiaviszonyokba, hogy a médiumok többsége változatlanul az egykori kommunista elit befolyása alatt áll. A Duna Televízió létrehozása, Csurka alelnöki tevékenysége és a kormányzat néhány emlékezetpolitikai lépése – például az ellentmondásos emlékü kormányzó, Horthy Miklós félhivatalos újratemetése – arra utalt, hogy saját, keresztény-konzervatív ideológiáját igyekszik érvényesíteni, miközben a rivális ideológiákat megpróbálta elszigetelni. Más szavakkal: *ideológiai hegemonia* megteremtésére törekedett. Erőfeszítései azonban – mint azt a médiaháborús politikáját kísérő tömegmegmozdulások jelezték – nem jártak sikerrel.

1995 után a politikai pártok közvélemény-kutatások révén már rendszeresen monitorozták a közvéleményt. A nagyobb, az ideológiai centrum felé hajló pártok retorikája inkább követte, mintsem vezette a közvélemény fősodrát. Ez egyebek mellett azzal járt, hogy a különböző társadalmi csoportokat különböző üzenetekkel igyekeztek megszólítani, azaz kommunikációjuk az *ideológiai pluralizmus* implicit elismerésének jegyében született. Ezt sugallták szimbolikus politikai lépéseik is. A Horn-kormány például 1997-ben megállapodást kötött a Vatikánnal, amit egyfajta történelmi kiegyezésnek, a bal- és a jobboldalt elválasztó ideológiai választóvonalak áthidalására tett kísérletnek is tekinthetünk. Politikáját egyébként is inkább a pragmatikus technokrata felfogás

jellemezte (Körösényi, 1998), vagyis nem volt markánsan kommunikálható ideológiája.

A 2010-es választás után azonban a második és a harmadik Orbán-kormány kísérletet tett az igazság monopolizálására. Egyik első lépéseként kiadta az értékrendjét rögzítő Nemzeti Együttműködési Nyilatkozatot, amelyet valamennyi közintézményben ki kellett függeszteni, és amelyben keresztény és konzervatív alapokon álló össznemzeti célokat fogalmazott meg („munka, otthon, család, egészség és rend lesznek közös jövőnk tartóoszlopai”). Hasonló szellemben fogant az új alaptörvény, amelynek preambuluma istenre, a kereszténységre és a „szent” koronára hivatkozott. A közterületek és a közintézmények már említett átnevezése ugyancsak arra utal, hogy a kormányzat **ideológiai hegemónia** megteremtésére, a rivális ideológiák háttérbe szorítására törekedett.

A fentiek alapján a 4. táblázatban látható mintázat rajzolódik ki:

4. táblázat. A három korszak sajátosságai

Korszak	Média-politika	Média-felügyelet	Kommunikáció	Ideológiai látkép
Médiaháború	konfliktus	egypárti	propaganda	hegemónia
A sajtószabadság konszolidációja	kompromisszum	többpárti	marketing	pluralizmus
A sajtószabadság dekonszolidációja	konfliktus	egypárti	propaganda	hegemónia

A 4. táblázat azt mutatja, hogy a különböző dimenziókban domináns módon megjelenő minták együtt járnak, azaz például a konfliktuspolitika célja az egypárti médiafelügyelet megvalósítása, az egypárti médiafelügyelet megkönnyíti a média propagandisztikus használatát, a propaganda célja pedig – definíció szerint – az ideológiai hegemónia megteremtése. Hasonlóképpen, a kompromisszumpolitika értelemszerűen többpárti médiafelügyelethez vezet, amely viszont a politikai marketing-technikák elterjedésének, így az ideológiai pluralizmusnak kedvez. Az első korszakban a hatalmon lévő politikai elit *inkább tekintélyelvű*, a másodikban *inkább szabadelvű*, míg a harmadikban *tekintélyelvű* módon viszonyultak a médiához és a szólásszabadság kérdéséhez.

A PARADIGMAVÁLTÁSOK NÉHÁNY OKA

Mi magyarázhatja a három korszakot elválasztó paradigmaváltásokat? Az első, 1995 körül végbemenő paradigmaváltás részint a médialátkép átalakulására vezethető vissza. A kereskedelmi rádiók és tévék, majd az internet

megjelenése átalakította a kínálatot és a médiahasználati szokásokat. Megnőtt a szórakoztató műsorok száma és közönségrészesedése. A média egy része depolitizálódott, a közönség fragmentálódott. Az új közegben a pártoknak új politikai kommunikációs eszközökre volt szükségük ahhoz, hogy üzeneteiket eljuttathassák reménybeli szavazóikhoz.

Szerepet játszott benne az is, hogy első konzervatív kormánykoalíció választási bukása arra figyelmeztette a politikai eliteket: a közmédia megszállása nem biztosíték a közvélemény és a választói viselkedés befolyásolására. Ellenkezőleg: a politikai propagandának bumerángthatása lehet, a közmédia politikai megszállásáért pedig magas árat kell fizetni (Tóka–Popescu, 2002). Ezt támasztották alá azok az interjúk is, amelyeket vezető pártpolitikusokkal készítettem 2011 tavaszán Budapesten, és amelyekben a média bumerángthatását többen felemlítették.²⁵ Ez egyébként nem magyar sajátosság. A *Média és demokrácia Közép- és Kelet Európában* projekt alatt készített interjúk során hasonló véleményt fogalmazott meg például a Cseh Szociáldemokrata Párt, a Lengyel Parasztpárt, a román Liberális Demokrata Párt és a Szlovák Demokrata és Keresztény Unió vezető politikusa is.²⁶ A politikusok egy része emellett azt is felismerhette, hogy van élet a médián kívül is: ezt mutatta, hogy a média fősodrából kiszorult Magyar Igazság és Élet Pártja 1998-ban bejutott az országgyűlésbe. A választói magatartást a média mellett számos más tényező – például a személyközi kommunikáció és a személyes tapasztalat – is befolyásolhatja (vö. Lazarsfeld et al., 1944; Morley, 1980).

Az első paradigmaváltás mögött generációváltás is állhat. Az 1989–1990-es rendszerváltásban kulcsszerepet játszó politikusok között számos olyan közértelmiségi volt, aki a bölcsészet- és a társadalomtudományok területéről érkezett. Az 1994-es választás előtt azonban közülük sokan úgy döntöttek, nem folytatják politikai pályájukat, vagy a választásokon nem kerültek be az országgyűlésbe. Helyüket nagyrészt átvette a professzionális politikusok gyakran fiatalabb, a jog világából vagy az üzleti életből érkezett nemzedéke. Az új generáció már pragmatikus megfontolásokat követett, ezért kisebb szerepet tulajdonított az ideológiai kérdéseknek, és improvizáció helyett politikai kommunikációs szakemberek tanácsaira támaszkodott, ami maga után vonta a politikai kommunikáció professzionalizálódását is.²⁷ Ez sem magyar sajátosság. Voltmer (2015: 227.) szerint a volt államszocialista országok közös vonása, hogy a politikai elitek körében „a modern kampánytaktikák fokozatosan felváltják a közvetlen beavatkozás régi módszereit”.

A 2010-ben bekövetkezett újabb paradigmaváltást más természetű okok magyarázhatják. Politikatudományi axióma, hogy a pártok – és a pártokon belül a vezető politikusok – hatalmuk maximalizálására törekednek (Michels, 1911/2001; Sartori, 1976; Lijphart, 1999). A hatalommaximalizálási elméletek szerint azért van szükség fékekre és ellensúlyokra – köztük a média feletti el-

lenőrzést korlátozó intézményekre –, hogy azok gátolják meg a hatalomkoncentrációs kísérleteket (Mill, 1859/1997; Diamond—Morlino, 2005). Szemben elődeivel, a Fidesz–KDNP-pártszövetséget már semmi sem akadályozta meg abban, hogy megszállja a médiát. Ezt a magyarországi alkotmányos berendezkedés két sajátosságának együttállása tette lehetővé. Az egyik a vegyes választási rendszer, amelynek révén a szavazatok 52 százalékával a mandátumok kétharmadát szerezhette meg – úgy, hogy az első fordulóban a mintegy nyolcmillió választásra jogosult körülbelül 64 százaléka vett részt, és közülük 2,7 millió ember szavazott rájuk, vagyis az összes potenciális szavazat harmada szinte abszolút hatalmat adott a Fidesz és a KDNP kezébe (e vegyes választási törvény a második Orbán-kormány törvénymódosítása után még jobban eltolódott az arányos választási rendszer felől a többségi felé). A másik sajátosság az, hogy Magyarországon a médiatörvény elfogadásához vagy módosításához kétharmados szavazattöbbségre van szükség. Ez a rendelkezés – amely eredetileg az 1990 áprilisában az MDF és az SZDSZ között kötött paktumban szerepelt, majd bekerült az alkotmányba is – paradox módon éppen azt a célt szolgálta volna, hogy kompromisszumra kényszerítse a pártokat, és megakadályozza az egypárti médiafelügyelet kialakulását.²⁸ A vegyes választási törvény és a kétharmados médiatörvény *együtt* azonban éppen ezzel ellentétes hatást vált ki. Ha egy párt vagy pártszövetség a választáson kétharmados mandátumtöbbségre tesz szert, megváltoztathatja a médiaszabályozást, és ezzel felülírhatja a korábban kompromisszumok árán kialakult mediarendszert. Magyarország mindkét téren különbözik a régió országaitól. A többi keleti uniós tagállamban – Litvánia kivételével – arányos választási rendszer van érvényben. A médiatörvény kétharmados többséghez kötése pedig egész Európában unikum.

Az ideológiai hegemonia megteremtése érdekében tett erőfeszítéseket magyarázhatja a kormányzat számítása is. Az emberek arra törekednek, hogy megértsék és kategorizálják az őket körülvevő sokszínű, nemegyszer zavarosnak tűnő világot, és megtalálják benne saját (politikai) identitásukat. Az ideológiák a valóságot strukturálják, és e szükségletet elégítik ki (Heywood, 2003). A 2010-ben hivatalba lépett kormányzat vezetője úgy érezhette: a 2008-ban kezdődött gazdasági és pénzügyi válság után a magyar társadalom ideológiai vákuumba került. Ezt az értékelést erősíthette meg a korábban szilárdnak tűnt pártrendszer szétesése is: az MSZP több pártra szakadt, az MDF és az SZDSZ megszűnt, ugyanakkor két új párt – a Jobbik és az LMP – jutott be az országgyűlésbe. Orbán úgy vélhette, eljött az idő, hogy ezt a vákuumot betöltse. Ahogy maga is utalt rá 2009 szeptemberében tartott kötcsei beszédében: „Az igazi probléma ma Magyarországon [...] az, hogy semmifajta, a közösség által elfogadott értékelési rend nincs [...] A neoliberais elit által kínált minták és értékek kudarcba vezették Magyarországot [...] ezzel a felismeréssel érkezünk

most el egy korszak végéhez. [...] A kormányzati leszereplés egyúttal diszkreditálta a szociálliberális értékrendű kultúrateremtő közösséget is [...] Egy hatalmpolitikai rendszernek három forrása van; három formában, három dologgal kell etetni, hogy újratermelődjön: pénzzel, *ideológiával* és szavazattal [...] Létrejön egy nagy kormányzó párt, egy centrális politikai erőter, amely képes lesz arra, hogy a nemzeti ügyeket megfogalmazza – és ezt nem állandó vitában teszi, hanem a maga természetességével képviseli.”²⁹

Elődeivel szemben a második és a harmadik Orbán-kormány már nem elégedett meg a közvélemény követésével, hanem annak formálására és vezetésére törekedett. Az ideológiai tér egészének betöltése – az ideológiai hegemonia megteremtése – révén igyekezett a választók hosszú távú lojalitását elnyerni, és így hatalmát maximalizálni és megszilárdítani. Az ideológiai hegemonia emellett alkalmas lehet egy olyan elhallgatási spirál (vö. Noëlle-Neumann, 1974) megteremtésére is, amelyben a más véleményt képviselők kisebbségben érzik magukat, ezért bölcsebbnek tartják, ha nem adnak hangot kritikus véleményüknek. Ennek érdekében kell bevetni a „kalács” mellett a „korbács” médiapolitikáját is, elszigetelve a rezsimekhez nem lojális médiumokat.

ÖSSZEGZÉS

Arra tettem kísérletet, hogy a mai politikai és médiarendszerek viszonyát Siebert és munkatársai hatvan évvel ezelőtt született sajtórendszer-elméletének tükrében vizsgáljam. A régi szempontrendszert úgy igyekeztem a mai viszonyokra alkalmazni, hogy az összehasonlítás négy új dimenziójára tettem javaslatot. Esettanulmányként a rendszerváltás utáni magyarországi politika és média történetét használtam. A három itt tárgyalt korszak a javasolt dimenziók tükrében illeszkedik a tekintélyelvű (illiberális) és a szabadelvű (liberális) sajtóelméletbe.

Emellett magyarázatot kerestem a három korszakot elválasztó két paradigmaváltásra. Ezután úgy érveltem, hogy a magyarországi politika és média viszonyában 2010-ben bekövetkezett tekintélyelvű fordulat – amely markánsan eltér a régió más országaiban tapasztaltaktól – elsősorban strukturális okra: az alkotmányos rendszer hibájára: a vegyes választási rendszer és a kétharmados törvények elegyére vezethető vissza. Míg külön-külön mindkettő alkalmas lehet a sajtószabadság fenntartására, a kettő együtt olyan kombinációt alkot, amely lehetővé teszi a sajtószabadság nagymértékű és tartós csorbítását.

A fentiekből az is következik, hogy a médiaszabadság tartós konszolidációja Magyarországon akkor érhető el, ha a vegyes választási törvény arányosabbá, a médiatörvény pedig egyszerű többséghez kötött jogszabállyá válik – igaz, a mostani alkotmányos rend szerint mindkét módosításhoz kétharmados mandátumtöbbségre van szükség.

JEGYZETEK

- ¹ A *média* fogalmát a szó köznapi értelmében használom, azaz a nyomtatott sajtót, az elektronikus médiát és az online kommunikáció eszközeit értem bele. *Sajtószabadságnak* vagy *médiaszabadságnak* az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 19. bekezdése alapján a szabad szólás és a szabad tájékozódás jogát nevezem.
- ² Lásd itt: <https://rsf.org/en/hungary> (letöltés: 2016. VIII. 14.).
- ³ Lásd itt: <https://freedomhouse.org/report-types/freedom-press> (letöltés: 2016. VIII. 14.).
- ⁴ Lásd itt: <http://mde.politics.ox.ac.uk/> (letöltés: 2016. VIII. 19.).
- ⁵ A protohegemon és a pluralista pártok között Gunther és Diamond (2003: 178.) tesz különbséget. A *protohegemon* pártok a demokrácia játékszabályait csak átmenetileg – hatalomra kerülésükig – fogadják el, míg „hosszú távon arra törekednek, hogy a létező plurális társadalmat és demokratikus rendszert egy olyannal váltsák fel, amely jobban megfelel radikális rendszerátalakítást célzó törekvéseiknek”. Ezzel szemben a *pluralista pártok* „abból a feltevésből indulnak ki, hogy mindig is egy demokratikus rendszerben működnek majd, ezért elfogadják a demokrácia intézményeit és játékszabályait”. E megkülönböztetés alapján érvelhetünk úgy, hogy a *politikai marketinget* a pluralista pártok, míg a *politikai propagandát* a protohegemon pártok gyakorolják. Hasonlóképpen érvel Kiss (2006: 19.), aki így ír: „Míg a propaganda azért tárja fel a [különböző társadalmi] szegmensek különbségeit, hogy azokat felszámolja, s a tömegeket az egységes *Volksgemeinschaft*-ba vagy a szocialista embertípusba olvassza bele, a marketing nem akarja felszámolni a különböző szegmensek közötti különbségeket. Éppen ellenkezőleg: azáltal, hogy szegmensenként más és más marketingprogramot alkalmaz, s ezen belül például más és más terméket kínál ugyanabból a termékcsaládból, megszilárdítja a különbségeket.”
- ⁶ A sajtószabadság konszolidációját – a demokratikus konszolidáció (Linz—Stepan, 1996; Diamond, 1997; Plasser et al., 1998) analógiájára – olyan folyamatként definiálom, amelynek célja a sajtószabadság stabilizálása. A sajtószabadság konszolidációja így egyfelől azoknak a viselkedési formáknak a folyamatos marginalizálását és szankcionálását jelenti, amelyek összeegyeztethetetlenek a sajtószabadság alapelveivel, másfelől pedig azoknak a stabilizálását, amelyek összhangban állnak ezekkel az alapelvekkel (bővebben lásd Bajomi-Lázár, 2008).
- ⁷ 1986-ban több olyan esemény is történt, amely együtt új korszak kezdetét jelezte. A Magyar Televízió Híradójának éléről harminc év után távozott Matúz Józsefné, és a helyébe Aczél Endre lépett, aki korszerűsítette a hírműsor stílusát és tartalmát. A Magyar Rádió Radio Danubius néven kereskedelmi jellegű szórakoztató műsort kezdett sugározni, amelyet már nem lehetett az agitációs és propagandamodell keretében értelmezni. Megjelentek az első, még tanácsi kézen lévő televíziók, helyi szinten megszüntetve a Magyar Televízió monopóliumát. Megszületett a sajtótörvény, amely a korábbi „kézi vezérléses” rendszert korlátok közé szorítva valamelyest stabilizálta a párt és a szerkesztőségek közötti interakciókat.
- ⁸ „Ma akárhol a világon csak az mondhatja a hatalom birtokosának magát, akinek van saját tévéje ... Tekintettel arra, hogy a választások a hatalom kérdése, az ország jövője felől döntenek, logikus, hogy a győztes erő, a győztes pártok vagy a győztes párt döntő befolyást kell majd gyakoroljon a nemzeti médiákra. Ha egyszer a legnagyobb média a legfontosabb hatalmi tényező,

- akkor úgy igazságos, hogy a szabad választásokon megválasztott vezetők, az új győztesek birtokolják azt.” (Csurka Istvánt, az MDF alelnökét idézi Farkas, 1991: 16).
- ⁹ Lásd még a Guardian összefoglalóját itt: <http://www.guardian.co.uk/world/2011/aug/02/hungary-press-freedom> (letöltés: 2016. VIII. 16.).
- ¹⁰ A 2010. évi CIV. törvény 4. paragrafusának 3. pontja például azt írja elő, hogy: „A sajtószabadság gyakorlása ... nem sértheti a közérkölcset.” A 2011. évi CCXI. törvény 5. paragrafusa pedig azt mondja ki, hogy: „...a médiaszolgáltatók kötelesek szolgáltatásaikat a házasság intézményének, valamint a család és a gyermeknevelés értékének tiszteletben tartásával nyújtani.”
- ¹¹ „Való Világ büntetés: az RTL Klub szembeszáll a médiahatósággal”, *Hírszerző*, http://hirszerzo.hu/hirek/2011/5/12/20110512_vv_nmhh_birsag_rtlklub (letöltés: 2012. május 15.).
- ¹² Lásd még Dragomir, Marius: „The Anti-Orbán Revolution Won't Be Televised”, 9 August 2016, *MediaPowerMonitor*, <http://mediapowermonitor.com/content/anti-orban-revolution-wont-be-televised> (letöltés: 2016. VIII. 16.).
- ¹³ A részleteket lásd itt: <http://valasz.hu/itthon/nincs-tobb-titok-andy-vajna-672-milliardot-kap-az-allamtol-a-tv2-re-116573> (letöltés: 2016. VIII. 19.).
- ¹⁴ A részleteket lásd itt: http://www.kreativ.hu/cikk/hogyan_mukodott_orban_es_simicska_mediabirodalma (letöltés: 2016. VIII. 19.).
- ¹⁵ Lásd Juhász Gábor: „Lapzárták előtt”, *HVG*, 2016. X. 13.
- ¹⁶ A beszéd részleteit lásd itt: <http://cink.hu/az-illiberalis-allam-es-a-tobbi-a-tusvanyos-beszedfo-1611364903> (letöltés: 2016. VIII. 24.).
- ¹⁷ Az SZDSZ egyik vezető pártpolitikusa, aki személyesen is részt vett a jogszabály előkészítésében, így emlékezik vissza a médiatörvény születésére: „A rádió- és televíziótörvény megállapodáson alapult. A megállapodás lényege, amit mi [szabad demokraták] mindig bíráltunk, az volt, hogy ez az egyetlen lehetőség [arra, hogy a törvény megszülessen]. ... A többpárti ellenőrzés a vezérelv része volt. ... Szinekúrák létrehozásáról szólt, amelyeket személyesen Deutsch [Tamás, a Fidesz országgyűlési képviselője] szorgalmazott. Az SZDSZ »gyönyörű« önkormányzati szorgalmazása azért vezetett szinekúrák létesítéséhez, hogy politikailag kiegyensúlyozza a kuratóriumokat, hiszen azokat nem lehetett politikamentessé tenni. Ez volt a »második legjobb« megoldás. ... A médiatörvény tétje várakozásom szerint az volt, hogy sikerül-e a médiaháború legfőbb okát, a Magyar Televízió esti híradóját súlytalanná tenni, hiszen annak egészen addig monopóliuma volt.” (személyes közlés, 2012. IV. 12.).
- ¹⁸ Azt, hogy pontosan egypárti vagy koalíciós médiafelügyeletről beszélhetünk, nem könnyű eldönteni, mert bár a Fidesz és a KDNP is rendelkezett parlamenti frakcióval, a két szervezet közös pártlistán indult a választásokon.
- ¹⁹ Az SZDSZ egyik vezető pártpolitikusa például ezt mondta: „Az idő múlásával rájöttünk, hogyan működik a sajtó. Amikor megértettem, hogy a mondataimat félbevágják, a kampányidőszakban egyszerű mondatokat kezdtem használni. Az 1994-es kampányban már vizuális módszereket is alkalmaztunk, mert megértettük, hogy álló- és mozgóképek révén könnyebben keresztülvihetjük üzeneteinket a médián. 1994 és 1998 között már voltak sajtósok – spin doctornak még nem nevezném őket, de a spindoctorkodás akkor már kezdett önálló szakmává válni.” (személyes közlés, 2011. V. 12.).

- ²⁰ A Republikon Intézet 2011. január 5-én közzétett felmérése itt olvasható: http://index.hu/kultur/media/2011/01/05/jobbra_tolodott_az_mtv/ (letöltés: 2011. I. 13.).
- ²¹ A Policy Solutions tartalomlemezése itt olvasható: http://hvg.hu/itthon/20110728_kossuth_radio_fidesz#utm_source=20110728_thomas_melia_nemeth_zsolt&utm_medium=Flyer&utm_campaign=hvg.hu (letöltés: 2011. VIII. 1.).
- ²² Lásd például itt: <http://m.nol.hu/belfold/valaszolt-kover-laszlo-kitiltasara-a-nepszabadsag-1612923> (letöltés: 2016. VIII. 18.).
- ²³ Lásd itt: <http://nol.hu/belfold/putyin-orban-es-a-szeljobb-trolljai-uraljak-a-netet-1621761> (letöltés: 2016. VIII. 18.).
- ²⁴ A dokumentált esetek részletes listáját lásd itt: <http://hungarianspectrum.org/2015/11/21/censorship-in-viktor-orbans-hungary/> (letöltés: 2016. VIII. 18.).
- ²⁵ Az LMP vezető politikusa például azt mondja: „...az elmúlt húsz év azt bizonyítja, hogy azok, akik szoros kormányzati ellenőrzésnek vetik alá a közszolgálati médiát, elveszítik a következő választást” (személyes közlés, 2011. V. 4.). Az SZDSZ vezető politikusa pedig lakonikusan annyit mond: „...a média megszállása nem működött” (személyes közlés, 2011. V. 12.).
- ²⁶ A varsói interjút Michał Wenzel (2011. VII. 19.), a bukaresti, a pozsonyi és a prágai interjút Václav Štětka készítette (2011. IX. 28., 2011. VI. 20., 2011. IX. 28.).
- ²⁷ Az MSZP vezető pártpolitikusának, az SZDSZ vezető pártpolitikusának és a Fidesz volt kommunikációs tanácsadójának szóbeli közlése (2011. V. 5., 2011. V. 12., 2011. V. 30.).
- ²⁸ Az SZDSZ vezető politikusa, az Országgyűlés Kulturális és Sajtó Bizottsága volt elnökének személyes közlése (2011. IV. 29.).
- ²⁹ A teljes beszéd itt olvasható: http://tdyweb.wbteam.com/Orban_Megorizni.htm (letöltés: 2016. VIII. 23.; kiemelés tőlem: B. L. P.).

IRODALOM

- Bajomi-Lázár, Péter (2008): The Consolidation of Media Freedom in Post-Communist Countries, in: Karol Jakubowicz—Miklós Sükösd (eds.): *Finding the Right Place on the Map. Central and Eastern European Media Change in a Global Perspective*. The University of Chicago Press, 73–84.
- Bajomi-Lázár Péter—Tóth Borbála (2013): Elhallgatások és csúsztatások. Manipuláció a közmédiában. *Élet és Irodalom*, október 31.
- Bajomi-Lázár Péter—Horváth Dorka (2015): A propaganda mint rítus a mai Magyarországon. *Replika*, 6. (95.) szám, 79–96. o.
- Bayer Judit (2005): Sajtó- és médiajog. In: Bajomi-Lázár Péter (szerk.): *Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 159–198.
- Bátorfi Attila (2016): A hön óhajtott egyensúly. A médiapiac átalakulása Orbán és Simicska szakítása után. *Magyar Narancs*, május 26.
- Beck László (1998): Kormánytúlsúly a hírműsorokban. In: Argejő Éva (szerk.): *Jelentések könyve*. Budapest, Új Mandátum Kiadó, 21–26.
- Boorstin, Daniel J. (1961): *The Image. A Guide to Pseudo-Events in America*. New York, Atheneum.
- Brown, James A. C. (1971): *Techniques of Persuasion. From Propaganda to Brainwashing*. London, Penguin Books.

- Dayan, Daniel—Elihu Katz (1992): *Media Events. The Live Broadcasting of History*. Harvard University Press.
- Diamond, Larry (1997): Introduction. In: Larry Diamond—Marc F. Plattner—Yun-han Chu—Hung-mao Tien (eds.): *Consolidating the Third Wave Democracies. Regional Challenges*. Baltimore—London, The John Hopkins University Press, xiii–xlvi.
- Diamond, Larry—Leonardo Morlino (2005): Introduction. In: Larry Diamond—Leonardo Morlino (eds.): *Assessing the Quality of Democracy*. Baltimore, The John Hopkins University Press, ix–xliii.
- Dobek-Ostrowska, Bogusława (2015): 25 Years After Communism: Four Models of Media and Politics in Central and Eastern Europe. In: Bogusława Dobek-Ostrowska—Michał Glowacki (eds.): *Democracy and Media in Central and Eastern Europe 25 Years On*. Frankfurt am Main, Peter Lang Publishing, 11–45.
- Estefán Zsolt (2000): A Duna Televízió rövid története. *Magyar Média*, 4. szám, 5–14.
- Farkas Zoltán (1991): Hadijelentés II. Újabb harcok a sajtó körül. *Mozgó Világ*, 7. szám, 15–27.
- Gálik Mihály (2012): Médiapolitika Magyarországon a rendszerváltás után. *Infokommunikáció és Jog*, június, 108–118.
- Gunther, Richard—Larry Diamond (2003): Species of Political Parties. *Party Politics*, vol. 9, no. 2, 167–199.
- Hall, Richard A.—Patrick O’Neil (1998): Institutions, Transitions, and the Media: A Comparison of Hungary and Romania. In: Patrick O’Neil (ed.): *Communicating Democracy: The Media and Political Transitions*. Boulder—London, Lynne Rienner Publishers, 125–145.
- Hankiss, Elemér (1996): The Hungarian Media War of Independence. In: András Sajó—Monroe Price (eds.): *Rights of Access to the Media*. The Hague, Kluwer Law International, 243–258.
- Herman, Edward S.—Noam Chomsky (1988/1994): *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media*. London, Vintage.
- Heywood, Andrew (2003): *Political Ideologies*. London, Palgrave MacMillan.
- Horvát János (1997): A negyedik hatalom? *Jel-Kép*, 2. szám, 61–64.
- Jakubowicz, Karol (2008): Finding the Right Place on the Map: Prospects for Public Service Broadcasting in Post-Communist Countries. In: Karol Jakubowicz—Miklós Sükösd (eds.): *Finding the Right Place on the Map. Central and Eastern European Media Change in a Global Perspective*. Bristol—Chicago, Intellect Books, 101–124.
- Jakubowicz, Karol—Miklós Sükösd (2008): Twelve concepts regarding media system evolution and democratization in post-communist countries. In: Karol Jakubowicz—Miklós Sükösd (eds.): *Finding the Right Place on the Map. Central and Eastern European Media in a Global Perspective*. Bristol—Chicago, Intellect Books.
- Jankovics Zsanett (2008): A személyek jelentősége a politikában. *Médiakutató*, tavasz, 33–45.
- Kóczyán Péter (1999): Frekvencialovagok. Az ORTT szerepe a médiaprivatizációban. In: Csermely Ákos—Ráduly Margit—Sükösd Miklós (szerk.): *A média jövője*. Budapest, Média Hungária, 149–166.
- Kováts, Ildikó—Gordon Whiting (1995): Hungary. In: David Paletz—Karol Jakubowicz—Pavao Novosel (eds.): *Glasnost and After. Media and Change in Central and Eastern Europe*. Cresskill, New Jersey, Hampton Press, 97–127.

- Körösényi András (1998): *A magyar politikai rendszer*. Budapest, Osiris.
- Lampé Ágnes (2010): Médiakáosz. *Médiakutató*, tavasz, 25–30.
- Lánczi, András—Patrick H. O’Neil (1997): Pluralization and the Politics of Media Change in Hungary. In: Patrick H. O’Neil (ed.): *Post-Communism and the Media in Eastern Europe*. London, Frank Cass, 82–101.
- Lazarsfeld, Paul—Hazel Gaudet—Bernard Berelson (1944): *The People’s Choice. How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Electoral Campaign*. New York, Duell, Sloan & Pearce.
- Lijphart, Arendt (1999): *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven–London, Yale University Press.
- Linz, Juan J.—Alfred Stepan (1996): *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. Baltimore, The John Hopkins University Press.
- Mancini, Paolo (2015): The News Media between Volatility and Hybridization. In: Jan Zielonka (ed.): *Media and Politics in New Democracies. Europe in a Comparative Perspective*. Oxford University Press, 25–37.
- McCombs, Maxwell E.—Donald L. Shaw (1972/1995): The agenda-setting function of mass media. In: Oliver Boyd-Barret—Chris Newbold (eds.): *Approaches to Media. A Reader*. London, Arnold, 124–134.
- Michels, Robert (1911/2001): *Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical tendencies of Modern Democracy*. Kitchener, Batoche Books.
- Mill, John Stuart (1859/1997): *On Liberty*. New Jersey, Prentice Hall.
- Monori Áron (2005): Médiaháborúk. In: Bajomi-Lázár Péter (ed.): *Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 261–290.
- Monori Áron (2007): Média és rendszerváltás. In: Bajomi-Lázár Péter—Monori Áron (szerk.): *A rendszerváltás és az újságírók*. Budapest, PrintXBudavár Kiadó, 11–30.
- Morley, David (1980): *Television, Audiences and Culutral Studies*. London, Routledge.
- Noëlle-Neumann, Elisabeth (1974): The Spiral of Silence. A Theory of Public Opinion. *Journal of Communication*, vol. 24, no. 2, 43–51.
- Polyák Gábor—Uszikiewicz Erik, szerk. (2014): *Foglyul ejtett média. Médiapolitikai írások*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Plasser, Fritz—Peter A. Ulram—Harald Waldrauch (1998): *Democratic Consolidation in East Central Europe*. Hampshire—London, MacMillan Press Ltd.
- Sartori, Giovanni (1976): *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Seres, László (2001): Freedom of the Public Media in Hungary: A Libertarian Approach. In: Bajomi-Lázár, Péter—István Hegedűs (eds.): *Media and Politics*. Budapest, Új Mandátum Publishing House, 147–157.
- Siebert, Fred S.—Theodore Peterson—Wilbur Schramm (1956/1963): *Four Theories of the Press*. University of Illinois Press.
- Sipos Balázs (2010): *Média és demokrácia Magyarországon*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Sipos, Balázs (2013): Bias, partisanhip, journalistic norms and ethical problems in the contemporary Hungarian political media. *Central European Journal of Communication*, vol. 6, no. 1, 89–104.

- Sükösd, Miklós (2000): Democratic Transition and the Mass Media in Hungary: From Stalinism to Democratic Consolidation. In: Richard Gunther—Anthony Mugham (eds.): *Democracy and the Media. A Comparative Perspective*. Cambridge University Press, 122–164.
- Sükösd, Miklós (2014): „East” of „West” – Media in Central and Eastern Europe, Eurasia and China: multiple post-communisms and shifting geopolitical realities. In: Michal Glowacki—Epp Lauk—Aukse Balčytienė (eds.): *Journalism that Matters. Views from Central and Eastern Europe*. Frankfurt am Main, Peter Lang Publishing, 21–33.
- Szabó, Gabriella—Balázs Kiss (2012): Trends in Political Communication in Hungary: A Post-Communist Experience 20 Years After the Fall of Dictatorship in Hungary. *International Journal of Press/Politics*, vol. 17, no. 4, 480–496.
- Taylor, Philip M. (2003): *Munitions of the Mind. A History of Propaganda from the Ancient World to the Present Day*. Manchester and New York, Manchester University Press.
- Terestyéni Tamás (1998): Manipuláció az érzelmekkel és az értékekkel. In: Argejő Éva (szerk.): *Jelentések könyve*. Budapest, Új Mandátum Kiadó, 27–32.
- Tóka Gábor—Marina Popescu (2002): Befolyásolja-e a szavazókat a Magyar Televízió kormánypárti propagandája? *Médiakutató*, tavasz, 21–38.
- Vásárhelyi Mária (2016): Butaságunk története 2. Fideszes médiaszendvics: bulvárba göngyölt pártpropaganda. *Élet és Irodalom*, június 3.
- Vartanova, Elena (2012): The Russian Media Model in the Context of Post-Soviet Dynamics. In: Daniel C. Hallin—Paolo Mancini (eds.): *Comparing Media Systems Beyond the Western World*. Cambridge University Press, 119–142.
- Voltmer, Katrin (2015): Converging and Diverging Pathways of Media Transformations. In: Jan Zielonka (ed.): *Media and Politics in New Democracies*. Oxford University Press, 217–230.
- Wisinger István (2008): *A televízió háborúba megy. Fejezetek a televíziós újságírás és a társadalmi konfliktusok párhuzamos történetéből*. Budapest, Médiakutató Alapítvány—PrintXBudavár Zrt.